

process of activity of class leaders and students, intermediary – foresees establishment of intercommunication between public, social structures and student young people, protectively protective – directed on organization of prophylaxis of diseases and forming of healthy way of life, preventive – foresees warning and overcoming of the negative social phenomena among young people, organizational – provides bringing in of students of group to the different kinds educational-educate to activity, analytical – consists in planning and organization of an educate work, communicative – foresees forming of positive mutual relations, coordinating – directed on individual work with students and collective on the whole, supervisory – foresees control after progress and attendance of employments.

Key words: class leader, functions (diagnostic, prognostichna, intermediary, protectively protective, preventive, organizational, analytical, communicative, co-ordinating, supervisory).

Стаття надійшла до редакції 03.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., доц. Коношенко С. В.

УДК 373.5.015.31:331.54

Н. Л. Отрошенко

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У 20-му виданні Програми розвитку ООН – Доповіді про розвиток людини 2010 «Реальне багатство народів: шлях до розвитку людини» Україна за індексом освіти займає 18-е місце (0,795) та випереджає такі країни як Іспанія (22-е місце, індекс 0,781), Велика Британія (24-е місце, індекс освіти 0,766), Франція (27-е місце; 0,751), Польща (30-е; 0,728), Італія (32-е; 0,706), Білорусь (35-е; 0,683), Португалія (41-е; 0,670), Росія (53-е; 0,631). Індекс освіти у світі – 0,436, тобто Україна його перевищує в 1,8 разів [1, с. 8]. Тобто, інтелектуальний та творчий потенціал у нас є, а в сучасному суспільстві рівень розвитку техніки і технології настільки високі, що неможливо одержати значну перевагу на ринку тільки за їх рахунок. Відповідно, про що ми неодноразовано наголошували у своїх наукових роботах, необхідно залучати могутніший і перспективніший ресурс, яким виступає людина, що володіє величезним потенціалом і має здібність до саморозвитку. Теорія людського капіталу, розроблена американським економістом Р. Беккером, розглядає людський ресурс як основну умову людського зростання. Історичний досвід розвитку людства підтверджує, що в умовах процесу глобалізації світової економіки лідирують нації не тільки з високо розвиненою економікою,

але й в першу чергу, з високим рівнем розвитку власного людського потенціалу.

Сучасні умови, в яких українські молоді громадяни будують свої долі, навіть у порівнянні із старшими поколіннями можна назвати екстремальними. Криза самовизначення у молодіжному середовищі та неможливість самореалізації може мати для держави та українського суспільства незворотні наслідки. Значущість кадрового потенціалу в сучасній економіці можна підтвердити й іншими аналітичними відомостями. Так, наприклад, у статистичних даних В. Іноземцева стверджується, що сьогодні три основних центри післяіндустріального світу (США, Європейський Союз, Японія) створюють понад 62% світового валового продукту, на їхній території починається або закінчується більше 80% світових торговельних потоків, вони забезпечують близько 85% загальносвітового обсягу міжнародних інвестицій. Нарешті, у цих країнах зосереджено майже 97% світового інтелектуального потенціалу, що забезпечує більше 90% виробництва високотехнологічних товарів [2, с. 345].

Окреслені нами вище аналітичні дані, в яких доводиться значущість людини у процесі сучасного виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг, свідчать про те, що на відміну від індустріального суспільства, післяіндустріальне (інформаційне) ґрунтується на використанні якісно іншого професійного потенціалу особистості – здатності до генерування нових знань та інформації. Тому на зміну використання у виробництві некваліфікованої робочої сили або величезних матеріальних ресурсів і енергії, які не можуть дати високих результатів, приходять високі технології, які потребують творчих здібностей людини, формування яких займає не одне десятиліття. Саме цією суперечністю і визначається актуальність сучасних теоретичних і методичних досліджень проблеми професійного становлення та розвитку особистості, в яких невід'ємною складовою є її вільне, усвідомлене й обґрунтоване соціально-професійне самовизначення. Тобто, людина на ринку праці в післяіндустріальному суспільстві є активним суб'єктом соціально-професійного самовизначення та саморозвитку, який прагне досягнути вершин професіоналізму – умови власної безпеки життєдіяльності та професійної праці (Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч [3, с. 19].

Проблематику соціально-психологічної готовності учнів до свідомого вибору професії розглянуто в дослідженнях О. Вітківської, Ю. Гільбуха, М. Гінзбурга, М. Лукашевича, А. Масанова, В. Матвієвського, Л. Мітіної, О. Носкова, Г. Резапкіної, П. Шавира та ін. Праці С. Архипової, О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, Л. Міщик, С. Савченка, С. Харченка та ін. присвячені теорії й практиці роботи соціального педагога з різних напрямків його професійної діяльності; теоретичні і практичні питання дотрудової соціалізації молоді досліджують О. Балакірева, В. Загривий, В. Кальней, Є. Климов,

Н. Ковальська, Т. Колесник, М. Корольчук, Л. Куліненко, М. Лукашевич, Н. Побірченко, М. Пряжников, Ю. Філіппов. Ми переконані, без ефективної соціально-педагогічної допомоги сучасним старшокласникам складно визначитися із пріоритетами їхнього соціально-професійного самовизначення, а отже, зорієнтуватися на власному саморозвитку як запоруці успішного трудового життя.

Отже, *метою* нашого наукового пошуку є характеристика соціально-педагогічної підтримки професійного самовизначення школярів

Закономірно, що в умовах ринку праці динамічне ринкове середовище не забезпечує сталості сформованих в особистості стратегій самореалізації у конкретній професії та в цілому в різних сферах життя. Тому головний акцент у системі професійної орієнтації зміщується на активність особистості, свободу вибору нею на пряму професійного зростання, суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності та, водночас, повну відповідальність за результати і наслідки власної праці й творчої професійної самодіяльності.

Дотрудова стадія процесу соціалізації людини є найбільш актуальною на сьогодні, тому що у процесі трудового виховання молоді відбулися значні зміни та переоцінка цінностей взагалі. Сучасна молодь починає трудове життя у складних соціально-економічних та політичних умовах, коли суспільство не може забезпечити всіх бажаючих роботою відповідно до їхньої освіти й запитів. Разом з тим, молоді люди не завжди мають бажання вступати у трудову діяльність і, перш за все, це, зневіра в майбутньому та відсутність трудової моралі взагалі. Для цього теоретикам та практикам необхідно переосмислити форми й методи соціально-педагогічної роботи з випускниками навчальних закладів, які не мають досвіду трудової діяльності.

У старшокласників відсутній соціальний досвід, який дозволяв би їм адекватно реагувати на виникаючі ситуації, що спонукає їх звертатися до психологічного захисту, який нерідко спотворює реальність, але створює видимість емоційного благополуччя. Це може призвести до дезінтеграції особистості. Не можна не враховувати і те, що у молоді сприйняття реальності доповнюється, трансформується, нерідко спотворюючись, багатобарвним відеорядом, насиченим звуковим супроводом, віртуальними образами комп'ютерних та інших засобів мультимедіа. Щоб знайти оптимальний спосіб поведінки, вибрати варіант адекватного виходу з конфліктного стану, позбутися від стресової ситуації і життєвих труднощів, потрібні зусилля освітніх установ та громадськості, їхня допомога і підтримка, тобто те, що ми називаємо соціально-педагогічним супроводом професійного самовизначення випускників шкіл

Автор концепції «педагогічна підтримка дитини в навчанні» О. Газман під педагогічною підтримкою розуміє процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей, шляхів

подолання перешкод і проблем, що заважають їй зберегти свою людську гідність і самостійно досягнути бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя. Відповідно, соціально-педагогічна підтримка самовизначення школярів – це сукупність науково-методичної і організаційно-педагогічної діяльності педагогічного колективу у взаємодії з соціальними партнерами школи з питань формування освітнього середовища, що сприятиме самовизначенню учнів.

Як зазначають науковці, зміст соціально-педагогічного супроводу підлітка в професійному самовизначенні пов'язано з рішенням наступних завдань: проведення інформаційної роботи; навчання способам прийняття рішень про вибір індивідуального освітнього маршруту; виявлення основних обмежувачів (утруднень, проблем) вибору; визначення готовності до самостійного вибору профілю навчання; визначення реальної проблеми особистісно-професійного самовизначення; вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості; вивчення світу професій; визначення психологічної готовності до особистісно-професійного самовизначення; корекція психологічної готовності до особистісно-професійного самовизначення; корекція вибору.

Для вирішення цих завдань застосовується широкий спектр засобів соціально-педагогічного супроводу старшокласників.

Ми адаптували виділені С. Чистяковою психолого-педагогічні умови, які забезпечують здатність школяра до саморозвитку в майбутній життєвій і професійній кар'єрі, до соціально-профорієнтаційної системи діяльності шкільного соціального педагога:

- організація суб'єктно-суб'єктної (партнерської) взаємодії дорослого (соціального педагога, психолога, учителя) із старшокласником;
- взаємне оволодіння учнями й дорослими як рівноправними суб'єктами стосунків (прийняття один одного як самоцінної особистості) освітніми, культурними (соціальними) і професійними цінностями;
- освіта й розвиток, самовизначення юнаків через співдружність – партнерство, співпрацю, спрямовані на покращення життєдіяльності людей у мікро- й макросоціумі через виконання соціально значимих проектів у галузі освіти, культури, навколишнього середовища тощо.

Для успішного вирішення проблеми підготовки молоді до життєвої й професійної кар'єри центральну увагу в організації профорієнтаційної роботи сучасної школи соціальному педагогові потрібно приділяти розробці технологій пошукової діяльності: дослідницької, дискусійної, моделювальної, проектної, рефлексивної, орієнтованої на систематичне вивчення старшокласником себе як самоцінності, соціального простору (оточення), професійної діяльності, ринку праці й, у цілому, – соціокультурних відносин. В основі таких соціально-педагогічних технологій – формування в старшокласників узагальнювальних умінь

планування, постановки мети, здатність до самоаналізу, прогнозування, прийняття рішення, аналізу проблем і ситуацій, рефлексії. При цьому генеральною лінією є підхід до освіти як до засобу соціальної безпеки, способу виживання в умовах постійного вибору: через пізнання своїх можливостей розвиток здібностей і самореалізація на всіх стадіях та етапах проектування й закріплення життєвого та професійного шляху.

Таким чином, підводячи своєрідний підсумок, стверджуємо, що головними завданнями соціально-професійної орієнтації старшокласників на етапі вибору професії є не лише здійснення своєчасної допомоги й підтримки особистості, але й озброєння її ефективними механізмами самостійного подолання труднощів цього процесу, вироблення відповідального ставлення до свого професійного самовизначення, допомога особистості в становленні повноцінного суб'єкта свого професійного життя. Необхідність вирішення цих завдань обумовлена соціально-економічною нестабільністю в державі, численними змінами в особистому житті кожної людини, індивідуально-психологічними особливостями, а також випадковими обставинами й ірраціональними тенденціями життєдіяльності [4].

Отже, доходимо висновку, що зміст системи діяльності соціального педагога з профорієнтації реалізується через соціально-педагогічний супровід та підтримку процесу професійного самовизначення старшокласників. Провідною діяльністю, у контексті якої формуються й розвиваються інтегральні якості успішної особистості, вважаємо конструктивне спілкування й взаємодію, які відбуваються в різноманітних, значимих для партнерів, видах діяльності. Ними можуть бути тренінгові заняття, психологічні практикуми, конференції тощо. Це може бути й звичайний урок, але соціальному педагогові необхідно провести відповідну роботу з учителями.

Знання індивідуальної динаміки та ходу процесу професійного становлення й розвитку кожного конкретного учня, усвідомлення кожним власних особистісних особливостей є важливою психологічною умовою своєчасного надання допомоги в подоланні проблем і труднощів, що виникають. Ми повинні знайти відповідь на питання: чи наявна смислова опора в учнів для подолання труднощів, чи готові вони постійно займатися саморозвитком, одним словом, бути професіоналами. Ось чому вважаємо проблему формування й розвитку інтегральних якостей особистості школяра провідною.

У зв'язку з цим поділяємо думку Л. Мітіної, згідно з якою об'єктом професійного розвитку й формою реалізації творчого потенціалу людини в професії є інтегральні характеристики її особистості; вони утворюють психологічну основу, яка необхідна в усіх професійних видах діяльності (хоча й різною мірою) [5, с. 6].

Науковці соціальної педагогіки (С. Архипова, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик), постійно наголошують, що завданням соціального педагога в школі є підтримка учнів, які потребують

допомоги. Ми переконані, що старшокласники найбільше потребують соціально-педагогічної допомоги та підтримки. Вони знаходяться на порозі вступу в нове, доросле життя. Це вже етап трудової соціалізації. За великим рахунком, майбутнє життя сьогodнішніх школярів залежить від кваліфікованої й вчасної допомоги з боку дорослих. Ми вже писали, що суб'єктом професійної орієнтації повинен стати старшокласник, і наголошуємо, що з об'єкта на суб'єкт він перетвориться лише завдяки систематичній профорієнтаційній діяльності загальноосвітньої школи.

Проблема самовизначення особистості в узагальненому розумінні полягає в пошукові сенсу життя, визначенні свого місця й ролі в системі суспільних відносин. Грунтуючись на засадах соціальної педагогіки, яка в центр уваги ставить взаємодію людини із соціальним середовищем, профорієнтацію розуміємо як соціально-педагогічний супровід старшокласників у процесі їхнього соціально-професійного самовизначення.

Отже, роботу сучасної загальноосвітньої школи, яка є суб'єктом профорієнтації, виходячи із світового досвіду, вважаємо за необхідне будувати на таких принципах:

- безумовне дотримання права на вільний вибір професії відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти з урахуванням потреб суспільства в кадрах;
- узгодження усвідомленого інтересу особистості й суспільства у визначенні трудового шляху;
- забезпечення загального й професійного розвитку особистості відповідно до поставлених перед собою завдань;
- тривалість і багатоплановість профорієнтаційних впливів, що забезпечує неперервний процес профорієнтації та освіти особистості;
- дійовий характер профорієнтації;
- єдність управління й самоуправління в ході профорієнтації особистості;
- забезпечення єдностей цілей і дотримання послідовності, наступності, безперервності профорієнтаційних впливів усіма учасниками профорієнтаційної діяльності.

Вважаємо, що до названих вище принципів профорієнтації в школі потрібно додати основоположні принципи діяльності соціального педагога:

- принцип взаємодії – цілеспрямована постійна співпраця соціального педагога з іншими працівниками навчального закладу; створення соціопедагогічного середовища в навчальному закладі; налагодження зв'язків і координаційна діяльність з усіма соціальними інститутами, які займаються питаннями профорієнтації школярів;
- принцип особистісно-орієнтованого підходу – гуманне ставлення до особистості; повага прав і свобод учня й педагога; сприяння

саморозвитку й соціалізації особистості, заохочення її творчої самореалізації;

- принцип позитивного сприйняття особистості – прийняття дитини й дорослого такими, якими вони є; пошук у кожній особистості позитивних якостей, спираючись на які, можна сформуванати інші, більш значущі властивості особистості: оптимізм і віра в можливості й здібності особистості; формування підготовленості старшокласників до неприйняття негативних проявів дійсності;

- принцип конфіденційності – установлення стосунків відкритості, упевненості в надійності отриманої інформації; збереження професійної таємниці в стосунках соціального педагога й учнів, батьків, учителів.

Таким чином, щоб підготувати молоду людину до соціально-професійного самовизначення, необхідно:

- сформуванати установку на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення;

- ознайомити зі світом професій, кон'юнктурою ринку, правилами вибору професії;

- забезпечити самопізнання та формування «образу Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності;

- сформуванати вміння аналізу різних видів професійної діяльності, урахуваючи спорідненість їх за психологічними ознаками й подібність вимог до людини;

- сформуванати вміння зіставляти «образ Я» з вимогами професій до особистості та кон'юнктурою ринку праці, створюванати на цій основі професійний план та перевіряти його;

- створити умови для перевірки можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб;

- забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості;

- сформуванати мотивацію й психологічну готовність до зміни професії й переорієнтації на нову діяльність;

- виховувати загальнолюдські та загальнопрофесійні якості, розумні потреби.

В організації й проведенні профорієнтаційної роботи з підготовки школярів до соціально-професійного самовизначення необхідно проявляти велику гнучкість, оскільки в умовах ринку праці їм ніхто не гарантує оплачувану роботу протягом усього трудового життя, тим більше, пов'язану з однією й тією самою професією. Виходячи з цього, одним з основних завдань соціально-професійної орієнтації має бути сприяння формуванню та розвитку в школярів таких якостей, як здатність до професійного вдосконалення, готовність переключатися з однієї діяльності на іншу, тобто, бути професійно й соціально мобільним.

Переконані, що призначення діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи полягає в тому, щоб кожен учень мав ситуацію успіху, виходячи зі своєї особистісної ситуації розвитку, можливостей і

здібностей. Разом з тим, як засвідчує практика, на становлення фахівця впливає не сам факт наявності цих якостей, а їх усвідомлення людиною й уміння самостійно розвивати професійно важливі й коригувати професійно небажані якості своєї особистості. Адекватний вибір професії й стійка мотивація до обраної професійної діяльності сприяють успішній адаптації молодих фахівців в обраній професії. У свою чергу, успіх професійного самовизначення молоді залежить від ефективності діяльності фахівців, які надають допомогу старшокласникам на етапі вибору професії. Тому допомога дорослих повинна мати комплексний, системний, соціально-педагогічний характер.

Перспективи подальших наукових розвідок з означеної проблеми вбачаємо у аналізі дотрудової соціалізації учнівської молоді як соціально-педагогічної проблеми.

Список використаної літератури

- 1. Вітренко Ю.** Если мы такие образованные, то почему такие бедные? Реформирование системы образования: взгляд экономиста / Ю. Вітренко // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 3. – 6 – 14.
- 2. Иноземцев В.** Расколотаая цивилизация / В. Иноземцев. – М.: Academia : Наука, 1999. – 740 с.
- 3. Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Ніколюк Л. І. ; наук. ред.: Рогова П. І., Чепурна Н. М.; наук. консультант Мельник О. В. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. – К.: Черкаси: [б. в.], 2009. – 196 с.**
- 4. Отрощенко Н. Л.** Діяльність соціального педагога з профорієнтації учнів загальноосвітньої школи. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н. Л. Отрощенко. – Луганськ, 2009. – 250 с.
- 5. Митина Л. М.** Психология развития конкурентоспособной личности : [2-е изд., стер.] / Л. М. Митина. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – 400 с.

Отрощенко Н. Л. Соціально-педагогічна підтримка професійного самовизначення старшокласників

У статті наголошено, в сучасному суспільстві рівень розвитку техніки і технології настільки високі, що неможливо одержати значну перевагу на ринку тільки за їх рахунок, необхідно залучати могутніший і перспективніший ресурс, яким виступає людина, що володіє величезним потенціалом і має здібність до саморозвитку. Акцентовано, що зміст системи діяльності соціального педагога з профорієнтації реалізується через соціально-педагогічний супровід та підтримку процесу професійного самовизначення старшокласників. Провідною діяльністю, у контексті якої формуються й розвиваються інтегральні якості успішної особистості є конструктивне спілкування й взаємодія.

Ключові слова: людський ресурс, соціально-професійна підтримка, соціально-професійне самовизначення, саморозвиток.

Отрошенко Н. Л. Социально-педагогическая поддержка профессионального самоопределения старшеклассников

В статье отмечено, в современном обществе уровень развития техники и технологии настолько высоки, что невозможно получить значительное преимущество на рынке только за их счет, необходимо привлекать мощный и перспективный ресурс, которым выступает человек, обладающий огромным потенциалом и имеет способность к саморазвитию. Акцентировано, что содержание системы деятельности социального педагога по профориентации реализуется через социально-педагогическое сопровождение и поддержку процесса профессионального самоопределения старшеклассников. Ведущей деятельностью, в контексте которой формируются и развиваются интегральные качества успешной личности является конструктивное общение и взаимодействие.

Ключевые слова: человеческий ресурс, социально-педагогическая поддержка социально-профессиональное самоопределение, саморазвитие.

Otroshchenko N. L Socio-pedagogical support professional self high school students

The article emphasized in today's society the level of engineering and technology are so high that it is impossible to obtain a significant advantage in the market only at their expense, must involve powerful and promising resource that speaks a man who has a huge potential and capacity for self-development. Historical experience of mankind proves that under the conditions of globalization of the world economy lead the nation not only a highly developed economy, but above all, a high level of development of their own human potential. The crisis of self-determination among young people and the impossibility of self-realization may be for the state and the Ukrainian society irreversible consequences. Current conditions in which young Ukrainian citizens build their destiny, even compared to older generations can be called extreme. The attention that the content of the social system of teacher career guidance is realized through socio-pedagogical support and to promote professional self seniors. The key activities in the context of which formed and developed as a successful integrated personality is constructive dialogue and interaction. Prospects for further scientific exploration of the author sees definite problem in the analysis dotrudovoyi socialization of school youth as a social and educational problems.

Key words: human resource, social and professional pidprymka, socio-professional self-determination, self-development.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.